

שאינן הכל בקיאים באמירתו התקינה שאחד מקרא וכולם עונים. ובימיו של רבא ובמקומו שהיו בקיאים, השתתפו כולם בפניהם בהלל כולו. אלא לפי שיש בכל דרך מדרכי הקריאה הנ"ל יחוד מסוים שאין בחברתה, באופיו של השיר ובצורת ביטוי הנפש ודבקותה בה, וכן בצביון השתתפות הקהל ובתאום שבין המהללים ובאחדותם, לכך השאירו כל אחת מן הדרכים הללו שלא יישכח; עניית הללו' וכמו 'אשירה לה' [וראשי פרקים, חזרה על דברי המקרא, סיום המשפט שהתחיל, ואמירה של כל יחיד ויחיד. עפ"י: מאירי ושר; תנחומא בשלח; רמב"ם ספ"ג מהל' חנוכה; שם משמואל בהעלותך; או"ח תכב; הגר"ז מבריסק זצ"ל; רשימות משיעורי הגר"ד"ס.

דף לט

'מקום שנהגו לכפול... מאודך ולמטה'. משמע שבפסוקים שלא אמרו בהם לכפול – אסור לכפול, וכן במקום שנהגו לפשוט – לא יכפול. ואם כן כ"ש בברכות שאין לכפול. [ועל כן מי שאמר בתפילה 'שים שלום' בערבית במקום 'שלום רב' או להפך, כיון שיצא ידי חובה במה שאמר – מסתבר שאין לחזור]. על כן אין רוח חכמים נוחה במנהג חזנים מסויימים שכופלים התיבות בברכה [גם כשחוזרים ואומרים אותן שוב כסדרן. שאם מדלגים ומשבשים התיבות, יש לחוש אף משום שינוי משמעות והפסק בברכה]. אכן אם לא נתכוין באי אלו תיבות בברכה, הגם שאין הכוונה בהן מעכבת, טוב יותר לחזור ולאמרן ככוונה אם לא אמר שם השם של החתימה (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב כב וח"ד יח. עע"ש).

'ומאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא? דאמר רב נחמן בר יצחק: דכתיב וירץ אחמעץ דרך הככר ויעבר את הכושי. אביי אמר מהכא והוא עבר לפניהם...'. הנצי"ב (בחדושי לפסחים ובהעמק דבר ריש וילך) כתב לפרש שאין זו מחלוקת באסמכתאות גרידא אלא שתי דעות המה בדברי שמואל; לרב נחמן בר יצחק יש להתחיל הברכה קודם המצוה ואז לעשותה ואחר כך לגמור הברכה, כדרך אחימעץ שהיה בתחילה אחרי הכושי ואח"כ עבר והקדימו [ובכך מובן שימוש הלשון החריגה 'עובר לעשייתן']. ואילו אביי הביא שמשמעות 'עבר' משמע להיות קודם מתחילה ועד סוף, כלומר גם גמר הברכה תהא לפני המצוה. וסיים הנצי"ב: 'ובאמת בשני האופנים שרי, אך מצוה שאי אפשר לעשות בשעת הברכה על כרחך מברכים קודם'.

באסופת 'עלה יונה' (עמ' קיד) תמה הגר"י מרצבך זצ"ל על מסקנת הנצי"ב מדברי הגמרא במנחות (לה:): ומהירושלמי (ברכות ט, ג), שלדעת שמואל אין לברך בשעת עשיית המצוה אלא לפני. [וע' גם בשו"ת מהר"ל סוס"י קמה. אך יש להעיר מדברי הריטב"א להלן מב. 'ומה שאמרו עובר לעשייתן ולא אמרו קודם עשייתן, אין הכוונה אלא כדי שלא יקדים ברכה למעשה אלא בתוך המעשה כדי שיגמור כל הברכה'. עוד יש להעיר מהמובא בשם הגר"ח זוננפלד (הנהגות ופסקים הל' נט"י לסעודה א) שמתר לברך על הנטילה בשעת הניגוב. והגר"א נבצל שליט"א העיר שם 'צ"ע הלא צריך לברך עובר לעשייתן'].

וכתב הוא על פי דרך הנצי"ב באופן אחר:

'לולא דמסתפינא הייתי אומר בדרכו הוא, אבל להיפך, שיש לפני הברכה כבר לעשות כאילו מתחילים המצוה – התפילין מונחים על הזרוע; שלשת המינים כבר בידו; התינוק והסכין מוכנים – עד שכל אחד יוכל לחשוב כמו בריצת הכושי שהכושי יקדים והמעשה יגמר לפני הברכה. ופתאום באה הברכה

ועוברת על המעשה – עובר לעשייתה – וגומרת ומקדימה כאחזימעץ וגומר הברכה עד שהמעשה עוד לא הגיע. ולכן הלשון 'עובר' והראיה מאחזימעץ. אלא שכפי דברי הנצי"ב במצוות שאין אפשרות לדבר זה, יש אמנם להכין כדרך שיעקב הכין המחנות (והוא עבר לפניהם), ולברך מקודם'.
 עוד על לשון 'עבר' במשמעות הקדים – ע' ברש"ש יומא לג סע"ב. וע' ב"ב קט: שדורש מ'העברתם את נחלתו לבתו' שכביכול היה ראוי לאב ומקדימתו הבת וזכה לפניו.
 וע"ע משנה גדה יא. 'בשעה שהיא עוברת לשמש' – ויל"פ בקרוב ועומד לדבר. ואולם הרמב"ן שם פירש שעוברת מעיסוקיה האחרים. ושם יש נפקותא בין הפירושים האם צריכה לבדוק בסמוך ממש אם לאו.

בטעם הקדמת הברכה כתב הריטב"א: כדי שיקדש תחילה בברכה ויגלה ויודיע שהוא עושה אותה מפני מצות השי"ת. ועוד, כי הברכות מעבודת הנפש הן וראוי להקדים עבודת הנפש למעשה של עבודת הגוף.

ז'ליתב ליה בהדיא? לפי שאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ דתניא אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות... בד"א מן המופקר אבל בלוקח מן המשומר אפילו בכחצי איסור אסור'. התוס' מפרשים שדמי האתרוג מרובים ממזון שלש סעודות ולכך אין לוקחים אותו אפילו היה מן המופקר.
 ואולם מדברי הרמב"ם נראה שמפרש בלוקח אתרוג מן המשומר, שאסור ליקח אפילו בכדי איסור (שפת אמת ואגרות משה ח"א קפו. וכ"כ באג"מ בדעת רש"י). [והתוס' שלא פירשו כן יש לומר שהולכים בשיטת רבנו תם שהמשומר אסור באכילה (כמוש"כ התוס' להלן) הלכך פסול הוא לנטילה משום שאין בו התר אכילה. ובהכרח שמדובר בלוקח מן המופקר] (עפ"י שפת אמת).

ז'אם מסר יאמר הרי מעות הללו יהו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי'. התוס' פירשו שאפילו לפי הדעה הסוברת אין אדם מחלל מה שביד חברו, קנס הוא שקנסו חכמים את המוסר לעשות כן הגם שאין החילול חל.
 ואילו הריטב"א מפרש שמחללו מדעת חברו. ונסתפק שמא מועיל החילול אפילו שלא מדעתו משום 'זכין לאדם שלא בפניו'.
 [בספר אבי עזרי (שמיטה ה,ח) ביאר השמטת הרמב"ם דין זה שאם מסר מחלל, כי פשוט הוא ונכלל בדין 'אין מוסרין דמי שביעית לע"ה', שכיון שיכול לתקן את אשר עיוות ע"י החילול, ודאי צריך לעשות כן ודאי שמועיל משום דין 'זכין לאדם'. ותימה הלא הברייתא הוצרכה לומר זאת (אך י"ל שאשמעינן ששביעית מתחללת דרך חילול), וגם מהתוס' נראה שהניחו כדבר פשוט שאין כאן דין 'זכיה', והריטב"א נסתפק בדבר, וכיצד אפשר לומר שפשוט הוא ואין צריך ללמדנו זאת. וע' בשפת אמת].
 ובתוס' בב"ק (סח: ד"ה הוא) פירשו שהוציאו חכמים את הפירות מרשות עם הארץ מכח 'הפקר בית דין הפקר' כדי שלא ייכשל, והעמידום ברשותו של זה כדי שיוכל לחללם.

(ע"ב) 'בכדי מן שנו...' יתכן שנקט 'מן' לאשר היה הגמן שבמדבר שטוח על פני המדבר ומופקר לכל ולא היה חסר אלא לקיטה, וגם משום שכתוב בו 'איש לפי אכלו לקטו'. אף מינים אלו המנויים כאן, לקטום מן השדה כדי אכילה.
 ועתה שואל על לשון 'מן' שבתורה, 'ממאי דהאי מן לישנא דמוזני', כפי שנאמר שקראו שמו מן כי לא ידעו מה הוא, כלומר קראוהו 'מוזני'. וכן פרש"י בפירוש התורה שלכך קראוהו מוזני, על שם 'זימן...'. [ויתכן שביחוד נקרא 'מן' אותו מוזן המוזמן על ידי פרנס, ומוקצב למנות].
 עוד על דרך הרמז – בספר פרי צדיק תרומה יא.

'אתרוג נמי בת ששית הנכנסת לשביעית היא? – אתרוג בטר לקיטה אזלינן'. משמע מכאן (כן הוכיח מהר"ם ועוד) שראש השנה הקובע לענין קדושת שביעית הוא אחד בתשרי אף בפירות האילן. ורק לענין מנין שנות ערלה ומעשרות שתלוי הדבר בגידול האילן עצמו, ראש השנה הוא ט"ו בשבט, משא"כ שנת השביעית מתחלת מתשרי אף לענין אילנות.

ואמנם כמה מן הפוסקים כתבו שראש השנה באילן הוא ט"ו בשבט אף לענין שביעית (כן כתב השל"ה בשער האותיות ק' ועוד. ויסוד לדבר בפירוש רבנו חננאל ר"ה טו. ובספר הערוך ערך 'בנות שבע', ובפירוש הראב"ד והר"ש לתו"כ בהר). וצריך לומר שהם יפרשו שאתרוג שונה שכיון שהולכים בו אחר לקיטה הרי כל שהלקיטה היתה בשנה השביעית נתקדש, משא"כ שאר אילנות שהולכים בהם אחר חנטה, מה שחנט קודם ט"ו בשבט הוא מחמת גשמי שנה שעברה ולכך מתייחסים לשנה הששית. [ואולם מרש"י משמע שגם גבי לולב הקובע הוא אחד בתשרי] (עפ"י חזו"א שביעית ז, יג. וע' במה שנשאו ונתנו בתירוץ זה בקהלות יעקב שביעית ד ובשו"ת שבט הלוי ח"ו קפב).

והסכמת כמה אחרונים להלכה [עפ"י הנראה מדברי רמב"ם] שהקובע הוא אחד בתשרי לענין שביעית (ע' רדב"ז הל' שמיטה ד, ט; תורעק"א פ"ק דר"ה; מהר"ם וכפות תמרים כאן; פאת השלחן שביעית כב, יד; חזון איש שביעית ז, יג ועוד). ויש אומרים שרק להחמיר יש לנהוג באילנות קדושת שביעית עד ט"ו בשבט של שמינית, אבל לא להקל להחשיבם כששית עד ט"ו בשבט של שביעית (עפ"י ר"ש בתו"כ בהר; שפת אמת. וע' בספר השמיטה א, ג בשם הגר"ח ברלין). וע"ע פני יהושע וטורי אבן ר"ה יד-טו; ערוך לנר; רש"ש ריש ר"ה; המועדים בהלכה; בית ישי א.

דף מ

'טעמא דלולב בר ששית הנכנס לשביעית הוא, הא דשביעית קדוש, אמאי עצים בעלמא הוא ועצים אין בהן משום קדושת שביעית... שאני התם...'. מבואר שלולב יש בו קדושת שביעית מפני שימושו לכיבוד הבית או לשאר תשמישים (רישב"א) באופן שהנאותו וביעורו שוה, בדומה לאכילה [ובעל המאור כתב שהנאותו קודמת לביעורו. ויש סוברים שדין הנאותו קודמת ספק הוא בירושלמי. עפ"י רש"ט]. ואולם בזמן הזה שאין משתמשים בלולב כלל לכיבוד הבית וכד', כתב הגרשז"א (מנחת שלמה נא, כג) שאין נוהגת בו קדושת שביעית. וכתב שכמו כן נוהג העולם לענין הדסים, שאין נוהגים בהם בקדושת שביעית מפני שאינם עומדים לריח.

א. ע' בשו"ת שבט הלוי (ח"א קפא) שנשא ונתן בדבר ולא נחית לסברא זו (ע' מנח"ש שם), אלא שכתב לסמוך על דעת הראשונים שנראה מדבריהם שלמסקנת הסוגיא אין בלולב קדושת שביעית לפי שאין חילוק בין עצים לעצים. וסיים: 'ובמה שכתב בדעת החזון איש זי"ע, נהירנא כד הוינא עוסק אתו במו"מ של הלכה בדין הדס לקדושת שביעית, דהוי פשיטא ליה דלולב אין בו קדושת שביעית (אם אין זכרוני מכזב אותי). על כן אמינא, המחמיר יחמיר לעצמו וברוך יאמרו לעומתו, אבל המקילים יש להם עמוד ברזל לסמוך עליו'.

ב. יש לברר דין ההדס במקומות משתמשים בהם לריח, אלא שהדסים משולשים מיעדים אותם למצוה בלבד, האם דנים אחר כלל ההדסים או כל זן נידון לעצמו.

'זהאיכא עצים דמשחן דהנאתן וביעורן שוה? אמר רבא: סתם עצים ולהסקה הן עומדין...'. מפרש"י משמע שעצים דמשחן הם עצים מיוחדים ('עץ שמן') שיש בהם שימוש למאור, ואעפ"כ הואיל וסתם עצי היסק הנאתם אחר ביעורם לפיכך אין בהם משום קדושת שביעית. ופירשו התוס' (בב"ק קא): משום